

Bizansın Anadolu'daki Yeni Düzeni: Thema Sistemi'nin Ortaya Çıkışı ve Problemler¹

Murat KEÇİŞ², Cüneyt GÜNEŞ³

Öz

Araştırma Makalesi

VI. ve VII. yüzyıllarda Bizans İmparatorluğu, önce Sasanilerin ardından İslam'ın ortaya çıkmasıyla beraber de Müslüman Arapların ciddi saldırılarıyla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Bu çerçevede İmparatorluk, Müslüman Arap saldırılarının olumsuz etkilerini en az indirmek ve bu saldırılara karşı koymak için ilk uygulama alanı Anadolu'da toprağa dayalı idarî, askerî ve sosyo-iktisadî bir sistem kurmuştur. Tarihi kaynaklarda "thema" olarak adlandırılan bu sistemin VII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kurulduğu görülmektedir. Bildirimizde, thema kelimesinin etimolojik ve tarihi kökeni, thema sisteminin ortaya çıkışıyla ilgili bu zamana kadar süre gelen problemler ve bu problemlerin analizi, döneminin kaynaklarıyla ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bizans, Thema, Thema Sistemi, Yönetim, Anadolu.

The New Organization of Byzantine in Anatolia: Emergence of Theme System and Problems

Abstract

Research Paper

The Byzantine empire had to deal first with the Sasanian attacks, and then with the rise of new religion of Islam with the attacks of Muslim Arabs in the 6th and 7th centuries. In respect the empire established a new administrative, military and socio-economic system based on land distribution. This was a unique system which was first put into practice in Anatolia. The system is named "theme" in our sources and it is seen that the "theme" regions were mostly founded in the second half of the 7th century. This work is an attempt to unearth the terminological origins of the word 'theme', its meaning and problems related to the emergence of 'theme' system up to the present day will be analysed in the light of the contemporary Byzantine sources.

Keywords: Byzantine, Theme, Theme System, Administration, Anatolia.

MakaleBilgileri / ArticleInfo

Alındığı Tarih / Received 02.10.2018

Kabul tarihi / Accepted 13.12.2018

¹Bu çalışma, XVIII. Uluslararası Türk Tarih Kongresi'nde sunulan bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

²Doç. Dr. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Tarih Bölümü, muratkecis@mu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-9776-3976>

³Arş. Gör. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Tarih Bölümü, cuneytgunes@mu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-5960-5926>

Giriş

Yakındoğu'da Bizans İmparatorluğu'nun hâkim olduğu en önemli merkezlerden ikisi olan Suriye ve Filistin topraklarına Müslüman Arapların, Hulefâ-yi Râşidîn [632-661] dönemindeki ilk saldırıları 633-4 yılına tarihlendirilir. Nitekim 634 yılında Müslüman Araplara karşı Bizans ordusu, Ecnadeyn Savaşı'nda; 636'da da Yermük Savaşı'nda⁴ ağır bir yenilgiye uğramıştır. İmparatorluk açısından bundan sonraki süreç oldukça hızlı, yıkıcı ve toptan olmuştur. Zira Yermük Savaşı'ndan sonra Müslüman Araplar, 636-7 yılında Humus, Halep, Dimaşk ve Antakya'yı; 637-8 yılında da Suriye'nin geri kalanını almışlardır. Sonrasında Edessa ve 639'da da Mezopotamya bölgesinin fethi tamamlandı. 637'de Kudüs, 640-3'te de Filistin'in tamamı ve 642'de de İskenderiye dolayısıyla da Mısır alındı. Müslüman Arapların başlatmış olduğu bu ilk fetih hareketlerinin, on yıl gibi kısa bir süreye ulaşmadan imparatorluğun Yakındoğu'daki hâkimiyetini kopartacak kadar ciddi olmuştur. Bu ilk fetih hareketleri sırasında Müslüman Araplar, Toros ve Anti-Toros Dağlarının güneyinde kalmış ve bu dağların kuzeyine geçmemişlerdir (Bosworth, 1996: 117-118; Henty, 1985: 620, Avcı, 2003: 61). Bir sınır hattı olarak karşımıza çıkan bu dağların, kuzeyinde ve batısında, Müslüman Arap saldırılarının olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak için “*thema*” adında, her biri farklı bir adı taşıyan idarî, askerî ve iktisadî bölgeler kurulmuş ve bu bölgelerin işleyişi imparatorluk tarafından bir sisteme oturtulmuştur. Nitekim bu “*thema*” teriminin kaynaklarda “*ne anlamda*” kullanıldığı ve ne zaman “*bir sistemi*” ifade ettiği tartışmalıdır.

1. Thema Terimi Hakkında

Grekçede tekili, *τό θέμα/thema*; çoğulu *τα θέματα/themata* olarak kullanılan *thema* terimi, idarî ve askerî gücü bir arada tutan *Στρατηγός/Strategos*⁵'un yönetimi altında VII. yüzyıldan XI. yüzyılın ortalarına kadar Bizans İmparatorluğu'nun idarî, askerî ve sosyo-ekonomik yönetim birimini karşılamaktadır (Pertusi, 1954: 28; Kaegi, 1967: 52; Howard-Johnston, 1984: 189-191; Ostrogorsky, 2011: 90, 99; Ragia, 2009: s. 195). Bizans İmparatorluğu'nun hem *themalarına* hem de bu *themaların* kökenlerine dair kaynaklardaki ilk atıf 687 yılına tarihlendirilen bir atıftır. Nitekim İmparator II. Iustinianus (685-695/705-711) dönemine tarihlendirilen ve aynı İmparator'un, dönemin Papası olan Papa Kanon'a yazmış olduğu mektupta, Latince adlandırmasıyla *Orientalis* [magister militum per Orientem], *Thracianus* [magister militum per Thracia], *Armenianus* [magister militum per Armeniam] ve *Cabarisianus* [Karabisianus] birliklerine atıf yapılmaktadır. Bu mektup Latince yazıldığı için birlikler ve bölgeleri, Grekçe “*thema*” adı altında değil Latince “*ordu*” anlamına gelen “*exercitus*” terimi ile ifade

⁴ Yermük Nehri kenarında yapılan bu savaşta Belâzurî, Bizans İmparatoru Herakleios'un çeşitli bölgelerden sayısı yaklaşık iki yüz bini bulan bir ordu topladığını; Müslüman Araplar'ın sayısının ise yirmi dört bin olduğunu belirtmektedir. Bk. (Belâzurî, 2013: 158); Ancak bu sayı tartışmalıdır.

⁵ Tekil hali, *Στρατηγός/Strategos*/Komutan; Çoğul hali *Στρατηγοί/Strategoí*/Komutanlar anlamına gelmektedir. Antik Yunanda kullanılan askerî unvanlardan birisidir. Bk.(Macdowell. 2003, 1447; Kazhdan, 1991: 1964).

edilmektedir. (Mansi, 1765: 737-738) Esasında mektupta belirtilen askerî birliklerin, döneminin “*thema*” bölgelerini ve birliklerini ifade ettiği tahmin edilebilir.

Bizans kaynaklarında “*thema*” terimi, ilk kez Bizans tarihçisi Theophanes (ö. 818)’in *Khronographia* [Kronik] adlı eserinde karşımıza çıkmaktadır. Eserini IX. yüzyılın başında yazan Theophanes, 610-11 olaylarını anlatırken, “*Herakleios, Mavrikios’a karşı Phokas ile isyan etmiş olan birlikler arasında hayatta kalan varsa onları bulmak için askerî bir sayım yaptı ve [onlar] bütün themaların sadece ikisinde bulundular.*” bilgisini vermektedir (Theophanes, A.M. 6103). Metnin orijinalinde geçtiği şekliyle, “...*ἐν πᾶσι τοῖς Θέμασι= bütün themalarda*” olarak çevirebileceğimiz cümlenin son kısmında Theophanes’in, teknik olmamakla birlikte ordudaki bir kısım “*askerî birliği*” ifade etmek için “*thema*” kelimesini kullandığı anlaşılmaktadır.⁶ Bu bilgide, Theophanes’in *thema* terimiyle yaptığı vurgu, bir müddet sonra Anadolu’da ortaya çıkmaya başlayacak olan *thema* askerî ve idarî coğrafi bölgeleriyle ilgili olmayıp *bir yerde bulunan/yerleştirilen* [birlik] anlamına gelen “*thema*” kelimesiyle ilgilidir.

Thema kelimesinin kökeni hakkında çeşitli fikirler ileri sürülmüştür. Nitekim kelimenin kökeninin Grekçe olduğunu vurgulayan F. Dölger, G. Ostrogorsky, D. Geanakoplos, I. Shahid gibi birçok araştırmacı olmakla birlikte (Geanakoplos, 1984: s. 67; Shahid, 1994; 366; Stratos, 1968: 267); J. Howard-Johnston gibi *thema* kelimesinin kökeninin aslında Altay kökenli olduğunu iddia eden araştırmacı da vardır (Howard-Johnston, 1984: 189-164).

Bu konu hakkında önemli bir makale kaleme alan Dölger, *thema* teriminin Grekçe kökenli, askerinin bir birimin kayıtlarının tutulduğu *λογοθέσιον τῶν στρατιωτικῶν=Askerî listeler* ile bağlantılı olarak bir bölgeye yerleştirilen anlamına gelen *θέσις=thesis* kelimesinden geldiğini ileri sürmüştür. Ancak Dölger, *thema* kelimesinin *thesis*den türediğini kanıtlayan herhangi bir dilsel bağlantının olmadığını da ifade ederek çalışmasında, bu kelime ile yakın anlamlara gelen kelimeleri tartışmıştır (Dölger, 1955; 196-197).

Dölger’in ileri sürmüş olduğu iddianın aksine “Thema” isimli makalesinde, ayrıntılı olarak *thema* teriminin kökenini araştıran ve bu kelimenin Altay kökenli olduğunu vurgulayan Howard-Johnston ise bu kelimenin, Avarlar vasıtasıyla Bizans’a geçtiğini ve on bin askerden oluşan *tyme(n)-tümän* [tümen] kelimesinden türediğini ileri sürmüştür (Howard-Johnston, 1984: 193-194).⁷ VI. yüzyılda Bizans

⁶ Theophanes’in İngilizce çevirisinde *ἐν πᾶσι τοῖς Θέμασι* tanımlamasının, Theophanes Simocatta’dan alındığı ifade edilmiştir. Bk. (Theophanes, 1997: 429, dpnt. 2); Ancak Theophanes Simocatta’nın Grekçe metninde *δίχα τὸ πᾶν τὸς διαιρεθέντος συντάγματος* cümlesinin çevirisi, *birliğin bütünlüğünü ikiye böldükten sonra* şeklinde olmalıdır. Dolayısıyla iki cümle de farklı anlamları ifade etmekte olup Simocatta da birlikleri ifade etmek için Theophanes’te kullanılan *thema* teriminin yerine *tagma* [merkezî birlik] teriminin kullanıldığını görülmektedir. Bk. (Theophanes Simocatta, 13.9).

⁷ Howard-Johnston’un iddiasını destekleyen bir çalışmada ülkemizde yapılmıştır. Bk. (Öztürk, 2012; 157-208); Howard-Johnston’un iddiası, bazı araştırmacılar tarafından kabul görmekle beraber ancak Haldon’un da

İmparatorluğu ile Avarlar arasında siyasî ve askerî ilişkiler olmakla beraber Howard-Johnston'un iddia ettiği gibi thema kelimesinin Bizans'a Avarlar vasıtasıyla geçtiği hakkında bilgi veren dönem kaynağı mevcut değildir.

Thema kelimesinin etimolojik olarak Bizans tarihçisi Theophanes'in de ifade ettiği gibi "yerleştirmek-koymak" anlamına gelen "τίθημι/*tithemi*" (Liddell-Scott, 1883: 1552; Haldon, 1993: 8) fiilinden türediği anlaşılmaktadır. Grekçede bu fiilden türeyen birçok kelime bulunmakla birlikte kaynaklarımızda da kullanılan özellikle yine "yerleştirmek-koymak" anlamına gelen θέσις ve θέμα, θέματα [themata] ve θέματος [thematos] kelimeleri de *tithemi* fiilinden türemiştir (Koder, 1990: 155-165). Bu çerçevede *thema* kelimesinin, *themaların* kurulmaya başlandığı VII. yüzyıla kadar *bir şeyi bir yere koymak/yerleştirmek* (Liddell-Scott, 1883: 665) anlamıyla kullanıldığı gibi *bir yerde bulunan askerî birlikleri* ve daha sonra *askerî birliklerin konuşlandırıldığı bölgeleri* ve *coğrafyayı* tanımlamak için de kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ancak, *thema* kelimesinin ne zaman ortaya çıktığı ve imparatorluk sınırları içerisinde idarî ve askerî bir bölgeyi tanımlaması araştırmacılar arasında tartışmalıdır (Pertusi, 1954: 32).

Bu konu hakkında araştırmacılar arasında tartışmalara sebep olan Theophanes'in 619-20 ve 620-1 yıllarında vermiş olduğu bilgilerdir. Nitekim Theophanes 619-20 yılında, "Herakleios, Avarlar ile anlaşma yaptıktan sonra Avrupa ordularını Asya'ya nakletti..." (Theophanes, A. M. 6112); 620-1 yılında ise, "...[İmparator Herakleios], İmparatorluk şehrinden ayrıldı ve gemiyle Pylai⁸ olarak adlandırılan şehre geldi. Oradan onlara yeni birliklerin katılacağı ve ordularının toplanacağı yer olan themata khorasına⁹ doğru ilerledi... Orduyu büyük bir uyusukluk, ürkeklik, disiplinsizlik ve düzensizlik halinde toprakların pek çok yanına dağılmış durumda bulduktan sonra onları hızla bir araya topladı." bilgisini vermektedir (Theophanes, A. M. 6113).

619-20 tarihi için Theophanes'in vermiş olduğu bu ilk bilgiden, Avarlara karşı mücadele eden orduların, Asya'ya dolayısıyla doğuya gönderildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Theophanes'in Asya ile tanımladığı coğrafi bölge, Anadolu olup bu birliklerin Anadolu'da nerede toplanacağı dolayısıyla Grekçede kırsal bölge/eyalet anlamlarına gelen *khora/themata khorası* olarak belirtilen bölge tam olarak net değildir. Verilen bilgide bir belirsizlik daha söz konusudur ki, *προστίθει αὐτοῖς νέαν στρατείαν*=*yeni birliklerin katılacağı/birleşeceği* ifadesi acaba Anadolu'da var olan birbirinden farklı askerî bölge birliklerini mi yoksa askere yeni alınmış olan birlikleri mi ifade etmektedir? sorusunu akla getirmektedir. Theophanes'in burada kullanmış olduğu *προστίθει/prosititheı* kelimesinin aslı, "-e mal etmek, -e bağlamak, birleştirmek, eklemek, yanına yerleştirmek" gibi birçok anlama gelen *προστίθημι/prostithemi* (Liddell-Scott, 1883: 1322-23) kelimesi olup

belirttiği üzere onun bu iddiasını destekleyen döneminin herhangi bir kaynak mevcut değildir. Bk. (Haldon, 1990a, 215, dpnt. 27).

⁸ Yalova-Çiftlikköy.

⁹ Khora: Kırsal bölge.

görülebileceği üzere “τίθημι/tithemi” ile de ilgilidir. Dolayısıyla Theophanes’in vermiş olduğu bu bilgiden, muhtemel şu iki sonuç çıkmaktadır: Birincisi, bu dönemde var olan Herakleios’un ordusuna askerî alımlarla yeni birlikler eklenmesi; ikincisi ise, Sasaniler üzerine sefere çıkılmadan önce Anadolu’da oluşturulduğu iddia edilen thema birliklerinin, sefer esnasında bahsedilen imparatorluk birlikleriyle *themata khoras*ında birleşmesi. Bu iki sonucu verilen bilgiden çıkarmak mümkün görünmekle birlikte tek bir sonuç üzerinde fikir yürütmek ve bir sonuca ulaşmak şu anki kaynaklarımız ile zor görünmektedir. Ancak bu dönemde Herakleios’un, Anadolu’da birliklerini düzenlediği net bir şekilde ifade edilmelidir.

Herakleios ile çağdaş olan ve onun Sasaniler üzerine yapmış olduğu sefer hakkında bilgiler veren şair Pisidialı Georgios’da, “...*Herakleios’un gemilerini, sabah vardıkları yer olan Pylai bölgesine demirlediğini*” belirtmektedir. (Georgios Pisidia, II.8-11) Ancak Pisidyalı Georgios, bilgilerinin devamında Herakleios’un *thema khoras*ı olarak adlandırılan bir bölgeye hareketinden bahsetmemektedir. Herakleios’un bu dönemde ordusunu güçlendirip stratejik olarak organize ettiği (Ekkebus, 2009: 74-91; Stratos, 1968: 129) ve ilerleyen bölümde de bahsedeceğimiz üzere Herakleios ile çağdaş olduğu düşünülen Ermeni tanığı Sebeos’un, “...*Herakleios...120.000 kişiyle harekete geçti...*” bilgisi, asker sayısına ihtiyatla yaklaşmakla beraber, İmparatorluk birliklerine yeni askerî alımların yapıldığını düşündürmektedir.

620-1 yılına kadar Balkanlardan gönderilen birliklerin, İmparator’dan ayrı hareket ettiği ve yeni birliklerin de katılıp toplanacağı Anadolu’da yeri tam belli olmayan *themata khoras*ına doğru harekete geçtiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla thema teriminin, özellikle askerî ve coğrafi olarak tanımlanması, 620-1 tarihinde geçmekle birlikte anlaşılabilir olur ki, *themata khoras*ı olarak belirtilen yer, önceki dönemlerde idarî ve askerî olarak kullanılan yani var olan bir bölgeyi ifade etmektedir. Eğer Theophanes’in vermiş olduğu bilgiyi dikkate alacak olursak, Anadolu’da idarî ve askerî thema bölgesinin 620-1 yıllarından önce tesis edildiği dolayısıyla bu bölgenin ortaya çıkışında Sasani saldırılarının etkisinin olduğu fikrini kabul etmek durumundayız. Nitekim Ostrogorsky de *themata khoras*ı ifadesini dikkate alarak, Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde thema askerî oluşumlarının, bu dönemden itibaren başladığını yani Slav-Avar ve Sasani tehditlerinin, imparatorluğun kendi içerisinde siyasî, idarî ve askerî bir takım gelişmelerin ortaya çıkmasının başlangıcı olduğunu belirtmiştir.¹⁰ Ancak ifade etmek gerekir ki, bu dönemdeki Anadolu’nun Bizans yerleşimlerinde de Sasani saldırılarına karşı koymaya çalışan kuvvetlerin bulunduğu görülmekle birlikte (Haldon, 1979: 36;

¹⁰ (Ostrogorsky, 2011: 89, 94, dnt. 3); Baynes, Ostrogorsky’nin, Opsikion temasının ismi olarak *obsequium* kelimesinin, Herakleios’un saltanatından sonra askerî bir bölünmenin yeni bir adı olarak düşünmenin imkânsız olduğunu ve Latince kelimelerin bu zamanda, ordudaki kullanımlarının kaldırıldığı ve yerine Grekçe unvanların geçtiğini ifade eden Ernst Stein’in fikirlerini kabul ettiğini belirtmektedir. Bk. (Baynes, 1952: 380); Ostrogorsky’nin aksine Kaegi, Herakleios döneminde yapılan askerî düzenlemelerin, yeni bir kurumun ortaya çıkmasını destekleyecek nitelikte olmadığını ve bu konuda herhangi bir tarihi kayıdın bulunmadığını belirtmektedir. Bk. (Kaegi, 2003: 113).

Treadgold, 1983: 627) bu birliklerin yeni bir düzeni ya da thema bölgesini ifade edip etmedikleri net değildir. Dolayısıyla IX. yüzyılın ilk yıllarında eserini yazmaya başlayan ve bu konuda ilk tarihî bilgiyi veren Theophanes'in burada vurgulamış olduğu *themata khorası*, muhtemelen anakronik olmakla birlikte bir kısım birliğin bulunduğu coğrafi bölgeyi vurgulamak için kullanılmış olmalıdır.

Theophanes'in Sasaniler üzerine gerçekleştirilecek olan sefer hakkında vermiş olduğu bilgilerin bir kısmının¹¹, Ermeni kaynağı Sebeos'ta geçen bilgilerle aynı olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra Sebeos, Herakleios'un askerî faaliyetleri hakkında Theophanes'ten farklı bilgiler de vermektedir. Ancak belirtilmelidir ki, Sebeos da bu sefer esnasında *thema* bölgesinden ayrıca bahsetmemektedir. Sebeos, Herakleios'un 622-23 yılında doğu seferi hakkında:

“...Herakleios ve bütün senatörler, imparatorluk tahtına oğlu Konstantinos'u atamaya karar verdiler. O, genç bir çocuktuktu. Herakleios, doğuya gitmek ve eşini almak için hazırlıklar yaptı... Konstantinopolis'te Paskalya Bayramını kutladıktan sonra Khalkedon'a deniz yoluyla hareket etti. Herakleios, Kappadokia Kaesareasında bir araya gelmek üzere ordusunu düzenledi. Khalkedon'dan seferine başladı, Kaesarea'ya ulaştı ve ordugâhın ortasına kendi çadırını kurdurdu. Katılmış olan bütün birliklerini düzenledi... Herakleios, Pers [Sasani] kralının sarayına gitmek için 120.000 kişiyle harekete geçti.”¹² bilgisini vermektedir (Sebeos, 38.124).

Sebeos'un vermiş olduğu bilgilerden anlaşılan Kappadokia Kaesareasının, Herakleios ve ordusunun buluşma ve toplanma merkezi olarak seçildiği, Herakleios'un bu merkezde birliklerini düzenlediği ve buradan Sasaniler üzerine sefere çıktığıdır. Dolayısıyla Theophanes ile Sebeos'un vermiş olduğu bilgiler kısmen birbirine uymakla birlikte Theophanes'te yerini tam olarak netleştirilemeyen *themata khorasını*, Sebeos'ta geçen Kappadokia Kaisareiası olarak tespit etmek mümkün görünmektedir. Nitekim Kaisareia'nın, Roma İmparatorluğu döneminden itibaren askerî önemi bilinmekte olup ancak onun vermiş olduğu bilgilerde de thema bölgelerinin oluşturulduğuna dair net bir şey de söylemek mümkün değildir.

Kaynaklar dikkate alındığında thema kelimesinin kullanımı, dönemlere göre farklılık göstermekle birlikte çalışma alanımız olan yüzyıllardaki anlamının ilk başlardaki anlamına göre genel çerçevede genişlediği görülmektedir. Nitekim *themaların* “tamamıyla askerî nitelikte idarî birlikler” olduğunu vurgulayan Ostrogorsky'nin aksine (Ostrogorsky, 2011: 90); Haldon, *thema* teriminin askerî anlamının yanı sıra coğrafi olarak bölünmüş bir bölgeyi ve malî bir yönetimi

¹¹ “...Herakleios, Paskalya bayramından sonra başşehri terk etti... Onlara eğitim vermeye başladı ve askerî vazifelerle onları görevlendirdi. Orduyu ikiye ayırdı ve kan akıtmadan birbirlerine saldırmalarını ve onlara savaş düzenine geçmelerini emretti; Savaş narası, savaş şarkıları ve nidaları ve nasıl tetikte olunması; gerçek savaşta kendilerini bulsalar bile korkmamalarını, bu yüzden bir oyun olsa bile düşmana karşı cesurca harekete geçmelerini söyledi.” Bk. (Theophanes, A. M. 6113).

¹² Sebeos. 38.124.

(Haldon, 1990: 215; Haldon, 2016: 245-264); *themaların* kuruluşu ve dönüşümü hakkında çalışmaları bulunan Pertusi de *thema* adının, coğrafya ile ilgisinin olmadığını *themanın* var olan askerî coğrafyaya yerleştirilen/sevk edilen birlikleri ifade ettiğini ve kendi *thema* adlarıyla anılan birliklerin sayısının bir müddet sonra artmasıyla konuşlandıkları coğrafyanın adını da kendi *thema* adıyla anılmasına neden olduğunu belirtmektedirler. (Pertusi, 1958: 31; Vasiliev, 2015: 264; Kaegi, 1981: 174).

Sonuç olarak *thema* terimini, salt askerî bir ifade olarak değil Haldon ve Pertusi'nin tespit ettiği gibi özellikle VII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadolu'da farklı adlarla belirlenen ve o ad ile tanımlanan belli bir idarî ve askerî yönetim coğrafyasını ve ulaşılabilir lojistik art bölgeleriyle stratejik garnizon merkezleri olarak ele almak daha uygundur (Haldon, 1993: 40-41). Ayrıca bu terimin özelinde de teçhizatlanmış, organize edilmiş ve bulunduğu *themanın* adıyla anılan özel bir askerî birliği ve kendisine özgü toprak ve sosyo-ekonomik yapısıyla *themada* yaşamını idame ettiren çiftçi-askerler yani *stratiotesleri* tanımladığı da anlaşılmaktadır. Bahsettiğimiz bu tanımlamalarıyla *thema*, kelime anlamından ziyade idarî, askerî ve sosyo-ekonomik işleyişi dolayısıyla bir sistem niteliğini kazanmıştır.

2. Thema Sistemi'nin Ortaya Çıkışı ve Tarihlendirmesine Dair Tartışmalar

Themaların ortaya çıkışını ve gelişimini bir sistem olarak ortaya koyan ve tanımlayan ilk kişi, Alman Bizans Tarihçisi H. Gelzer'dir. Gelzer, "*thema*" terimi ve kökeni hakkında bir fikir ileri sürmemekle beraber *themaları*, ilk kez Arap ve Bizans kaynaklarıyla kıyaslayarak incelemiştir. Ona göre *themalar*, İmparator Diokletianus döneminde başlayıp İmparator I. Iustinianos dönemiyle devam eden ve İmparator Mavrikiös dönemindeki "Eksharhlık" sistemiyle de kökleşen bir idarî ve askerî yönetim düzeninin sonucudur (Gelzer, 1899: 5-8). Dolayısıyla Gelzer, imparatorluk yönetim bölgelerinin, idarî ve askerî olarak "olağanüstü yetkilerle donatılmış" tek bir yöneticinin hâkimiyetinde olacak şekilde düzenlendiğini ve *themaların* ortaya çıkışını, bu tarihî süreç içerisinde geliştiğini ifade etmektedir.

H. Gelzer, J. Haldon, W. Treadgold ve C. Zuckerman gibi araştırmacılara göre *thema* sisteminin kökeni, Mavrikiös döneminde oluşturulan *Eksharhlık* sistemi olup bu sistem, eyalet yönetimlerinin askerîleşmesine bağlı olarak *thema* sistemi haline almıştır ve dolayısıyla bir süreç içerisinde geliştiği için net bir ortaya çıkış tarihi söylemek zordur. Burada bölgelerin "*askerîleşmesiyle*" ilgili olarak ifade edilen husus, imparatorluğun yönetim politikası çerçevesinde eyaletlerdeki sivil idarecilerin yerini askerî yöneticilere bırakması, buradaki özellikle malî kaynakların askeriye için kullanılması ve hem yönetimi hem de bölgeye konuşlandırılan birlikler sayesinde bölgeye askerî bir nitelik kazandırılması ifade edilmektedir.

N. Baynes, G. Ostrogorsy, A. Vasiliev ve E. Ensslin gibi araştırmacılara göre de *thema* sistemi, imparatorluk sınırlarına ulaşan ve ciddi anlamda merkezî yönetim

için tehlike oluşturan Slav, Avar, Sasani ve Müslüman Arap saldırılarına karşı koymak amacıyla Herakleios döneminde kurulmuştur ve bu tehditler, İmparator Herakleios'u böyle bir sistem kurmaya zorlamıştır. (Baynes, 1952: 380-81; Ensslin, 1953, 364; Ostrogorsky, 2011: 99; Vasiliev, 2015: 264; Ramsay, 1960: 350).

Bizans İmparatorluğu'nun Afrika'daki yönetimi hakkında müstakil ve kapsamlı bir çalışma ortaya koyan Diehl, *magister militum* yönetimlerinin, başta, Kartaca [Afrika] ve Ravenna [İtalya]'da *eksarhlık* olarak adlandırılan iki yeni idarî ve askerî bölgenin kurulmasına daha sonrada bu bölgelerin, *thema* bölgelerine dönüşmesinde ciddi bir rolünün olduğunu vurgulamıştır. Doğuda olduğu gibi *eksarhlık* yönetiminin, batı bölgelerinin idarî ve askerî anlamda yönetiminde önemli bir katkısının olduğunu da belirtmiştir (Diehl, 1896: 472; Girvés-Henares, 1999: 18; Pringle, 1981: 98; Ostrogorsky, 2011: 74, 89).¹³ Dolayısıyla Diehl, *thema* sisteminin ortaya çıkışında ve kökenlerinin araştırılmasında tarihî bir süreci dikkate almaktadır. Bu da VI. yüzyıldan itibaren imparatorluğun yönetimindeki uzak bölgelerin askerileşmesinin bir sonucu olarak görülmektedir.

Rus Bizans tarihçisi Vasiliev de ünlü *Bizans İmparatorluğu Tarihi* adlı eserinde, Diehl'in ileri sürdüğü gibi İtalya ve Kartaca'da kurulan *eksarhlık* sisteminin, imparatorluğun yeni eyalet yönetiminin dolayısıyla *thema* sisteminin temelini oluşturduğunu net bir şekilde ifade etmiştir. Aynı şekilde Diehl'e katılarak Lombardların İtalya'da ve Berberilerin Afrika'daki saldırıları, hem batıda hem de güneyde önemli idarî ve askerî değişiklikleri beraberinde getirirken; bir müddet sonra Balkanlarda Slavların ve Doğuda Müslüman Arapların ortaya çıkışı, yeni önlemlerin alınmasına ve reformların yapılmasına sebep olmuştur (Vasiliev, 2015: 209).

İmparatorluktaki askerlik, askerî araziler ve askerlerin sosyal ve meslekî durumlarını incelediği önemli çalışmasında Haldon, "*Themaların kökeni, eski Roma eyaletlerinin askerileştirilmesinden ileri gelir. Özellikle Ravenna ve Kartaca Eksarhlıklarının sınır bölgelerini korumak için askerî bölgelere dönüştürülmesi, diğer eyaletlerin de askerileştirilmesini hızlandırmıştır.*" tespitini yapmaktadır (Haldon, 1993: 3). Diehl ve Haldon'un ortaya koymuş olduğu tespitler oldukça yerindedir. Görüleceği üzere her ikisi de Geç Roma idarî ve askerî yapısının, Bizans idarî ve askerî yapısına bir geçişin ve dolayısıyla kökenleri itibarıyla birbiriyle bağlantılı olan bir sistemin devamlılığını neden-sonuç ilişkisi çerçevesinde ortaya koymaktadırlar.

Bu konu hakkında özellikle Irfan Shahid, birincisi 1987 (Shahid, 1987: 391-406) yılında olmak üzere ikincisi 1989 (Shahid, 1989: 208-243); üçüncüsü 1994'te (Shahid 1994, 352-376) olmak üzere *Byzantion* dergisinde üç makale yayımlamıştır. Bu makalelerinde Shahid, *thema* düzeninin temellerinin, Herakleios döneminde ancak Anadolu'da değil Bizans hâkimiyetindeyken yani 636 Yermük Savaşı'ndan

¹³ İmparator Phokas (602-610) döneminde tahta çıkmak için Konstantinopolis'e hareket eden ve Phokas'ı tahttan indiren Herakleios, bu sırada Afrika Eksarhlığı görevinde bulunmaktaydı. Bk. (Theophanes, A.M. 6102).

önce Bilâdü’ş-Şâm’ı kapsayan bölgede atıldığını ve Müslüman Araplar bölgeye geldiklerinde kurulu ancak “*adı tam olarak bilinemeyen*” bir Bizans idarî ve askerî düzeninin temellerine dayalı “*Cund/Cünd/Çoğ. Ecnad*” (Belâzurî, 2013: 154) adında askerî bir sistem kurduklarını kanıtlamaya çalışmıştır. Nitekim Şahid, 636 Yermük Savaşı’ndan sonra imparatorluk birliklerinin bölgeden ayrılarak Anadolu’nun iç bölgelere çekilmesinin, Bizans yönetimi dâhilinde bu bölgede kurumsallığın ortadan kalkmasına da neden olduğunu ifade etmiştir (Şahid, 1987: 391-406).

Elbette ki 636’dan önce imparatorluğun bahsedilen Bilâdü’ş-Şâm bölgesinde, kendisine ait *magister militum* idarî ve askerî düzeni vardı ve esas problem, buradaki sistemin hem “*Thema*” hem de “*Cünd*” sistemine temel oluşturup oluşturmadığıyla ilgilidir. Nitekim imparatorluk, bu bölgeleri *magister militum/dük* yönetimleriyle tek bir yöneticinin yönetimi altında ancak alt birimlere ayrılarak yönetmiş (Haldon, 2005: 50) ve bu birliklerin özellikle Anadolu’nun iç bölgelerine yerleştirilmesiyle “*thema*” düzeni ortaya çıkmıştır. Bu niteliğinden dolayı tesis edilmiş/yerleştirilmiş anlamında *thema* tabiri kullanılmıştır. Şahid’in de vurguladığı gibi iki yönetim sistemini kıyaslama anlamında birincisi, Bilâdü’ş-Şâm’da kurulan önceki idarî ve askerî eyaletler, *themalardan* daha küçüktü ve dolayısıyla *themaların* coğrafi sınırları daha büyüktü. Bununla birlikte iki sistemde de bölgeleri tek bir yönetici idare etmekteydi. Ancak *thema* yöneticisinin farkı, olağanüstü yetkilerle donatılmış hem sivil hem de askerî bir yönetici olmasıydı (Şahid, 1987: 397-398). Bu durum kendi hâkimiyet alanında yöneticiye daha rahat ancak başına buyruk hareket etmesine imkân sağlamaktaydı. *Thema* dâhilinde bunları ve daha fazlasına tanık olduğumuz gibi tarihî süreç içerisinde Şahid’in “adını koyamadığı” bu sistemin, “*Cünd*” sistemine de temel oluşturup oluşturmadığı üzerinde ayrıntısıyla tartışılması gereken bir konudur.¹⁴

Bu konuda Herakleios dönemini temel alan araştırmacıların dayanak noktalarından birisi de X. yüzyılın ortasında, muhtemelen 948-952 yılları arasında kaleme alındığı düşünülen İmparator VII. Konstantinos Porphyrogennetos’un, *de thematibus* adlı eserinde¹⁵ geçen, “*themaların İmparator Herakleios ve onun varisleri tarafından ortaya çıkartıldığı*” bilgisidir (Konstantinos Porphyrogennitos, II.3-5). Birçok araştırmacı bu bilgiyi eksik olarak sadece Herakleios dönemi olarak temel almış ancak Herakleios’un ardılları bilgisini göz ardı etmişlerdir. Nitekim *de thematibus*’ta geçen bu bilginin kronolojik olarak *themaların* köklerinin, kısmen doğru bir şekilde, yalnızca Herakleios döneminde değil Zuckerman’in de

¹⁴ Nitekim bu konu hakkında Haldon, Şahid’in iddia etmiş olduğu tezlerin aksine bu dönemde Bilâdü’ş-Şâm’da imparatorluğun bir idarî ve askerî sisteminin olduğunu ancak bu sistemin “*Cünd*” sistemine temel oluşturup oluşturmadığı hakkında tarihî kaynakların yetersiz olduğunu; bu sistem hakkında, Arap kaynakları bilgi verirken Grek kaynaklarının vermediğini ve bu konunun siyasi, kültürel ve iktisadi boyutlarıyla bir bütün olarak ele alınması gerektiğini ifade etmiştir. Bk. (Haldon, 1995: 422-23).

¹⁵ Konstantinos Porphyrogennetos’un *de thematibus* adlı eserindeki bölümlerin, örneğin Anatólikon *theması* bölümü incelendiğinde, üç farklı tarihi dönemden yani giriş bölümü, Antik Çağ ve kaynakları, gelişimi VIII. yüzyıl ve son bölümleri de imparatorun kendi dönemi hakkında bilgi veren üç ayrı bölümden oluştuğu anlaşılmaktadır. Bu eserin tarihlendirmesi hakkında bkz. (Lounghis, 1973: 299-305).

vurguladığı gibi (Zuckerman, 2005: 133) VI. ve VII. yüzyıllarda birbiriyle güçlü bağlantıları bulunan idarî ve askerî yapının devamlılığında, dolayısıyla İmparator Mavrikios'la beraber Herakleios ve özellikle de VII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Herakleios'un ardıllarında aramak tarihî kaynakların vermiş olduğu bilgiler doğrultusunda daha kanıtlanabilir görünmektedir. Dolayısıyla burada imparatorluğun *themalardan* önceki idarî ve askerî yönetim anlayışını tartışmak gerekmektedir.

Konu açısından bu terimin idarî ve askerî bir sistemi ifade etmesinin tarihlendirilmesi tam anlamıyla net olmadığı belirtilmelidir. *Thema* teriminin, Bizans İmparatorluğu'nun özellikle idarî ve askerî sistemi içerisinde kullanıldığı anlaşılmaktadır. *Thema* terimiyle;

1. 636 Yermük Savaşı'ndan sonra hayatta kalan imparatorluk birliklerinin, Anadolu'nun güvenli görülen iç kısımlarına doğru çekilmesi sonucu geniş bir coğrafyayı kapsayan ve sabit bir stratejik garnizon merkezi olarak oluşturulan bölgeleri [Anatolikon *Theması*-Amorion...],

2. Adlarının kuruldukları coğrafya ile herhangi bir bağlantısı olmayan ancak kendi *thema* adlarıyla anılan birliklerin sayısının bir müddet sonra artmasıyla konuşlandıkları coğrafyanın da kendi *thema* adıyla anılmasına neden olan belli bir idarî ve askerî yönetim coğrafyasını [Anatolikon *thema* coğrafyası...],

3. Her *thema* özelinde, *themaya* özgü adıyla anılan teçhizatlanmış ve organize edilmiş askerî birlikleri [Anatolikon birlikleri...],

4. Genel olarak *themalarda*, kendisine özgü toprak ve sosyo-ekonomik yapısıyla yaşamını idame ettiren halk sınıfını [Anatolikonlular...],

5. En son olarak da idarî, askerî, dinî ve sosyo-ekonomik işleyişiyle bir sistemi ifade etmekteyiz. Dolayısıyla bu sistemin Anadolu özelinde temellerinin atılmasında ve yaygınlaştırılmasında, ilk başta Yermük Savaşı yenilgisinin ardından da Anadolu'da yoğunlaşan Müslüman Arap saldırılarının başat rol oynadığı söylenebilir.

Sonuç

Sonuç olarak; IX. yüzyılın başlarına kadar *thema* terimi, çağdaş kaynaklarda geçmemekle beraber VII. yüzyıldan XI. yüzyıla kadar imparatorluğun özellikle ilk başta Anadolu'daki arazilerinde kurmuş olduğu idarî, askerî ve sosyo-ekonomik bölgeleri tanımlamak için kullanılan terimdir. Araştırmacılar arasında özellikle *thema* kelimesinin kökeni, kelimenin bir sistemi ifade etmesi ve hangi imparator tarafından bir sistem haline getirildiği hala tartışmalıdır. Bizans İmparatorluğu'nun idarî, askerî ve sosyo-ekonomik yapısının temelini oluşturduğu anlaşılan *thema* sisteminin, tehditlerin yoğun-uzak sınır bölgelerinin yönetimini kolaylaştırmak; merkezin, yerel idareciler üzerindeki kontrolünü artırmak ve saldırılara daha hızlı karşılık verebilmek vs. amacıyla *magister militum* sistemiyle başlayıp *eksarhlık* ile devam eden ve *thema* sistemi ile son bulan bir askerileşmenin bir sonucu olduğu

vurgulanmalıdır. Dolayısıyla hem *thema* teriminin hem de sistemin ortaya çıkışının net bir tarihini vermek, mevcut kaynaklarla zor görünmektedir. Sistemin ortaya çıkışı, gelişimi ve ortadan kalkışının bir süreci ifade ettiği ve dönem dönem geliştirilen bir yapı olduğu belirtilmelidir. Bu yapının, Müslüman Arap saldırılarının bertaraf etmek ve imparatorluk arazilerini korumak için ilk başta Anadolu’da ve bir müddet sonra da olumlu sonuçlar vermesi dolayısıyla özellikle Slav ve Bulgar tehditlerini bertaraf etmek için Balkanlarda tesis edilmiştir.

Kaynakça

- Avcı, C. (2003), *İslam-Bizans İlişkileri*, Klasik Yayınları, İstanbul.
- Baynes, N. (1952), “The Emperor Heraclius and the Military Theme System”, *The English Historical Review*, Vol: 67, No. 264, 380-381.
- Belâzurî (2013), *Fütûhu’l-Büldân*, Çev. Mustafa Fayda, Siyer Yayınları, İstanbul.
- Bosworth, C. (1996), “The Byzantine Defence System in Asia Minor and the First Arab Incursions”, *The Arabs, Byzantium and Iran Studies in Early Islamic History and Culture*, Ashgate Variorum England, 116-124.
- Diehl, C. (1896), *L’Afrique Byzantine*, Ernest Leroux, Paris.
- Dölger, F. (1955), “Zur Ableitung des byzantinischen Verwaltungsterminus *Θεμα*”, *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, Bd. 4, 189-198.
- Ekkebus, B. (2009), “Heraclius and the Evolution of Byzantine Strategy”, *Constructing the Past*, Vol: 10, 73-96.
- Ensslin, W. (1953), “Der Kaiser Herakleios und die Themenverfassung”, *Byzantinische Zeitschrift*, 46, 362-368.
- Geanakoplos, D. (1984), *Byzantium: Church, Society and Civilization Seen through Contemporary Eyes*, University of Chicago Press, Chicago.
- Gelzer, H. (1899), *Die Genesis der Byzantinischen Themenverfassung*, Teubner, Leipzig.
- Girvés, M.-Henares de A. (1999), “Byzantine Spain and the African Exarchate an Administrative Perspective”, *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, 49. Band, Wien, 13-23.
- Georgios P. (1836), *De Expeditione Persica*, Ed. I. Bekker, Bonn.
- Haldon, J. (1990), *Byzantium in the Seventh Century*, Cambridge University Press, Cambridge.
- _____ (1993), “Military Service, Military Lands, and the Status of Soldiers: Current Problems and Interpretations”, *Dumbarton Oaks Papers*, Vol: 47, 1-67.
- _____ (2008), “The Army”, *Oxford Handbook of Byzantine Studies*, Edited by Elizabeth Jeffreys, John Haldon and Robin Cormack, Oxford, 554-561.

- _____ (1979) *Recruitment and Conscription in the Byzantine Army c. 550-950: A Study on the Origins of the Stratotika Ktemata*, Verlag, Wien.
- _____ (2016), “A Context for Two “Evil Deeds”: Nikephoros I and the Origins of the Themata”, *Le saint, le moine et le paysan, Mélanges d'histoire byzantine offerts à Michel Kaplan*, Ed. Olivier Delouis vd., Sorbonne 2016, 245-264.
- _____ (2005), “Economy and Society: How did the Empire Work?” *Companion to the Age of Justinian*, Ed. M. Mass, Cambridge 2005, 28-59.
- _____ (1995), “Seventh-Century Continuities and Transformations: the Ajnâd and the “Thematic Myth”, *The Byzantine and Early Islamic Near East III*, Ed. A. Cameron, The Darwin Press, 379-423.
- Hendy, M. (1985), *Studies in the Byzantine Monetary Economy c. 300-1450*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Howard-Johnston, J. (1984), “Thema”, *Maistor, Classical, Byzantine and Renaissance Studies for Robert Browning*, Ed. A. Moffatt, Canberra, 189-196.
- Kaegi, W. (1967), “Some Reconsiderations on the Themes (Seventh-Ninth Centuries)”, *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, Vol: XVI, 39-53.
- _____ (1981). *Byzantine Military Unrest 471-843*, Adolf M. Hakkert, Amsterdam.
- _____ (2003), *Heraclius: Emperor of Byzantium*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Kazhdan, A. (1991), “Strategos”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Vol: III, 1964.
- Koder, J. (1990), “Zur Bedeutungsentwicklung des byzantinischen Terminus Thema” , *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, 40. Band, 155-165.
- Konstantinos P. (1840, 1952), *De thematibus et De administrando imperio*, Ed. Bekker, Bonn 1840; *De thematibus*, Ed. A. Pertusi, Città del Vaticano, Vaticana.
- Liddell, H.-Scott, R. (1883), *Greek-English Lexicon*, Harper and Brothers, New York.
- Lounghis, T. (1973), “Sur la date du De Thematibus”, *Revue des Études Byzantines*, Vol: 31, Paris, 299-305.
- Macdowell, D. (2003), “Stratēgoi”, *The Oxford Classical Dictionary*, Ed. Simon Hornblower-Antony Spawforth, Oxford University Press, 1447-1448.
- Mansi, J. (1765), *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*, Vol: XI, Florentia.

- Ostrogorsky, G. (2011), *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret İşıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ramsay, W. (1960), *Anadolu'nun Tarihî Coğrafyası*, Çev. Mihri Pektaş, Milli Eğitim Baskıevi, İstanbul.
- Sebeos (1999), *The Armenian History Attributed to Sebeos, Part. I*, Trans. and notes R. W. Thomson, Liverpool University Press, Liverpool.
- Theophanes C. (1839, 1997), *Chronographia*, Ed. Ioanniis Classeni, Bonnae; *Chronographia*, Trans. Cyril Mango-Roger Scott, Clarendon Press, Oxford.
- Theophanes S. (1887), *Historiae*, Ed. Carolus de Boor, Lipsiae.
- Treadgold, W. (1983), "The Military Lands and the Imperial Estates in the Middle Byzantine Empire", *Harvard Ukrainian Studies*, Vol: VII, 619-631.
- Öztürk, Y. (2012), "Timar-Thema Teriminin Ortaya Çıkması, Bizans Uygulaması ve Osmanlı İle Mukayesesi", *Osmanlı Tarih Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S: 31, 157-208.
- Pertusi, A. (1954), "Nuova ipotesi sull'origine dei «Temi» bizantini", *Aeum*, 28, 126-150.
- _____ (1958), "La Formation des Thèmes Byzantins", in *Berichte zum XI. Internationalen Byzantinisten-Kongreß*, München, 1-40.
- Ragia, E. (2009), "The Geography of the Provincial Administration of the Byzantine Empire (C.A. 600-1200)", *Byzantina Συμμεικτα*, Vol: 19, Athena, 195-245.
- Pringle, D. (1981), *The Defence of Byzantine Africa from Justinian to the Arab Conquest, Part I*, BAR.
- Shadid, I. (1987), "Heraclius and the Theme System: Nem Light From the Arabic", *Byzantion*, LVII, 391-406.
- _____ (1989), "Heraclius and the Theme System: Further Observations", *Byzantion*, LIX, 208-243.
- _____ (1994), "Heraclius and the Unfinished Themes of Oriens", *Byzantion*, LXIV, 352-376.
- Stratos, A. (1968), *Byzantium in the Seventh Century, Vol. I: 602-634*, Trans. Marc Ogilvie-Grant, Adolf M. Hakkert Publisher, Amsterdam.
- Vasiliev, A. (2015), *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Tevabil Alkaç, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Zuckerman, C. (2005), "Learning from Enemy and More: Studies in "Dark Centuries" Byzantium", *Millennium*, Vol: 2, 79-135.